

Студент за ОР «Бакалавр» юридичного
факультету Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

Сутко Михайло Сутойович¹

АКТУАЛЬНЕ ПИТАННЯ ЩОДО ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПУ ПРОПОРЦІЙНОСТІ, ЯК ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ

Принцип пропорційності – основоположний принцип права, що спрямований на забезпечення щодо правового регулювання балансу інтересів [6, с.192]. Принцип пропорційності є складовою принципу верховенства права, тому його застосування не можливе у позитивістському трактуванні, через що застосування цього принципу є багатогранним.

Відповідно до принципу пропорційності органи влади не можуть накладати на громадян зобов'язання, що перевищують встановлені межі необхідності, що впливає з публічного інтересу, для досягнення мети, переслідуваної даної мірою. Якщо встановлені зобов'язання явно непропорційні цілям, міра буде анульована.

С. Погребняк визначає, що головна суть принципу пропорційності полягає в розумному співвідношенні мети державного впливу засобам їх досягнення в обмеженні прав людини [6, с.192]. Деякі дослідники вважають, що даний принцип бере свій початок ще за часів античності та середньовіччя [9, с.3]. Конкретних описів сучасного вигляду він набирає в Німеччині в XIX–XX ст.ст. Верховний (пізніше Конституційний) суд Німеччини «вивів» принцип пропорційності (*Verhaeltnismaessigkeit*) з кодифікацій прусського права XVIII ст., коли Кодекс публічного права уповноважив поліцію застосовувати тільки необхідні засоби для забезпечення громадського порядку, спокою та безпеки [5, с.34]. Уперше цей принцип у галузі поліцейського права був розвинутий у Рішенні Верховного Суду Пруссій в Рішенні No 9 від 14 червня 1882 р.. Підтримуючи обмеження можливих дій поліцій лише у межах необхідного, суддя Верховного Суду Пруссії зазначив, що «поліція не може вбивати ненажерливість з гармати» [7, с.73].

Термін "пропорційність" у загальноправовому сенсі означає відповідність між характером цілей, які переслідують органи публічної влади, і діями, що робляться для їх досягнення.

Перш за все, ця вимога застосовується до дій, які тягнуть обмеження прав і свобод людини і громадянина. Кожне подібне обмеження не повинно виходити за рамки необхідного, не бути надмірним (непропорційним). Зокрема, в разі притягнення особи до відповідальності покарання має бути пропорційно (пропорційно) тяжкості злочину або проступку.

Пропорційність в зазначеному сенсі була зведена Судом ЄС в розряд "загальних принципів права Союзу", які зобов'язані дотримуватися органи влади на всіх рівнях поряд з принципами правової визначеності, легітимних очікувань і ін. Міра влади визнається відповідною принципу пропорційності тільки в тому випадку, "якщо вона є належною для того, щоб гарантувати досягнення переслідуваної мети, і не виходить за рамки того, що необхідно для досягнення останньої".

Деякі елементи принципу пропорційності як загального принципу права ЄС були включені і в Хартію основних прав Європейського Союзу стосовно обмежень закріплених в ній основних прав людини і громадянина.

У систему принципів, що регулюють здійснення компетенції ЄС, принцип пропорційності (англ. *Principle of proportionality*; франц. *Principe de proportionnalité*) був включений ДЄС. В даний час разом з іншими принципами компетенції ЄС (принцип

¹ Науковий керівник: Теремцова Н.В.

наділення компетенцією і принцип субсидіарності) він закріплений в ст. 5 цього Договору: "Відповідно до принципу пропорційності зміст і форма дій Союзу не виходять за рамки того, що необхідно для досягнення цілей Договорів" (§ 4 ст. 5 ДЄС).

Термін "цілі Договорів" в цитованому визначенні має два значення:

по-перше, це цілі Союзу, безпосередньо закріплені в ДЄС або ДФЕС.;

по-друге, це цілі, на досягнення яких спрямовані конкретні правові акти або інші заходи Союзу. Такі цілі базуються на нормах-цілях, закріплених в Договорах, але мають більш чіткий і певний характер.

Принцип пропорційності також вимагає від ЄС уникати покладання невинуватених адміністративних формальностей або фінансових витрат на всіх суб'єктів. У зв'язку з цим стосовно до законодавчих актів ЄС в Протоколі про застосування принципів субсидіарності та пропорційності зазначається: кожна інституція належить забезпечувати дотримання принципу пропорційності, згідно з яким заходи Спільноти не повинні виходити за межі того, що потрібно для досягнення цілей Договору.

Принципи субсидіарності та пропорційності належить застосовувати, шануючи загальні положення та цілі Договору, зокрема щодо цілковитого збереження *acquis communautaire* та інституційної рівноваги; належить також не порушувати принципи, що їх розвинув Суд, щодо відносин між національним правом та правом Спільноти, а також брати до уваги частини чотверт статті 6 Договору про Європейський Союз, згідно з якою "Союз забезпечує себе засобами, потрібними, щоб досягти своїх цілей та реалізовувати свою політику".

Отже, в системі принципів компетенції ЄС принцип пропорційності є логічним продовженням принципу субсидіарності. Як і принцип субсидіарності, принцип пропорційності вимагає від Союзу утримуватися від надмірного (непропорційного) втручання в суспільне життя, тобто не розтрачувати сили і час на проблеми, які цілком можуть бути врегульовані без втручання європейських інституцій.

Однією з вимог принципу пропорційності є його співмірність. У вузькому сенсі співмірність, як вимога принципу пропорційності передбачає зважування всіх обставин справи для того, щоб з'ясувати, чи не переважають негативні наслідки, які тягнуть за собою застосування заходів державним органом або посадовою особою, над позитивними наслідками від досягнення мети, - іншими словами, чи збалансовані публічні і приватні інтереси у відповідній правовій ситуації.

По-перше, при застосуванні обмежувальних заходів державним органам і їх посадовим особам слід оцінити важливість мети, на досягнення якої спрямовані ці заходи. При цьому в разі недосягнення вагової публічної мети негативні наслідки повинні мати реальний ризик настання. Наприклад, заборона діяльності політичної партії може бути виправдана тільки дуже серйозними порушеннями, наприклад, такими як збори із закликами до насильницького повалення уряду або якісь інші посягання на принципи плюралізму і демократії [3].

По-друге, державні органи та їх посадові особи повинні оцінити негативні наслідки застосування засобів, спрямованих на досягнення мети для особи, з'ясувавши, чи не буде воно надмірним з точки зору предмета, часу і місця застосування, а також кола осіб. Наприклад, коли мова йде про протиправну поведінку особи, компетентні органи та їх посадові особи застосовують заходи, якщо дійсно є підстави вважати, що особа небезпечна і в разі нездійснення таких заходів може бути завдано шкоди або ж це призвело б до настання незворотних наслідків; при цьому застосовуються тільки ті заходи, які відповідають тяжкості правопорушення.[1].

По-третє, державні органи або їх посадові особи в світлі конкретної ситуації повинні зважити негативні наслідки заходів, які вони для відповідної особи і негативні наслідки в разі незабезпечення вагового суспільного інтересу. Таке зважування відрізняється певними особливостями в залежності від правового питання. Наприклад,

деякими особливостями відрізняється балансування інтересів у справах про депортацію іноземців.

Зважування публічних і приватних інтересів може мати і інші особливості в залежності від специфіки того чи іншого питання. Також слід мати на увазі, що часто обов'язковою умовою в забезпеченні пропорційності втручання в те чи інше право є тимчасовий характер такого втручання. На це звертають увагу і деякі дослідники, відзначаючи, що принцип пропорційності вимагає, щоб тривалість відхилення від гарантованих фундаментальних прав і свобод була не надмірною по відношенню до законних потреб та інтересів, які дали привід для цього.

Загалом, принцип пропорційності як неписаний принцип права і складова верховенства права постійно змінюється, знаходиться в динаміці і адаптується до умов певної країни. Так, періодично піднімається питання закріплення цього принципу на нормативному рівні.

Отже, принцип пропорційності є основоположним принципом права, який спрямований на забезпечення балансу інтересів. Концепція принципу пропорційності розвивалася в багатьох сферах. Так, принцип пропорційності має свої прояви в міжнародному публічному праві, праві ЄС тощо. Найбільше він проявляється в контексті обмеження прав людини державними органами. Принцип пропорційності є проявом європейської традиції права, але головного застосування він знайшов саме в практиці ЄСПЛ.

Принцип пропорційності повинен застосовуватися у всіх випадках, коли можливе обмеження прав людини державними органами і конфлікт інтересів публічних і приватних. Основними вимогами принципу пропорційності є:

- обмеження повинно бути передбачено певним правовим актом;
- обмеження має переслідувати легітимну мету;
- обмеження має бути відповідним тій правомірною меті, досягалася.

Вагомою ознакою принципу пропорційності є те, що аналіз певних обмежень по вищезазначених критеріях повинен проводитися в кожному випадку окремо. Всі важливі обставини повинні досліджуватися повністю, оскільки принцип пропорційності визначає лише загальні правила і форми, які нанесені на галузеві, інституційні та інші особливості конкретних правовідносин.

Список використаних джерел

1. Рішення Палати Європейського суду з прав людини у справі «Християнська демократична народна партія проти Молдови» від 14 лютого 2006 року // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. 2007. № 2. С. 171—173.
2. Рішення Палати Європейського суду з прав людини у справі «Станков та об'єднана македонська організація «Ілїнден проти Болгарії» від 2 жовтня 2001 року // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. 2001. № 4. С. 47—50.
3. Рішення Палати (Європейський суд з прав людини у справі) у справі «Цеков проти Болгарії» від 23 лютого 2006 року // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. 2007. № 2. С. 183—187.
4. Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини стосовно рішення у справі «Ладент проти Польщі» // Юридичний вісник України. 2008.
5. Гриценко І.С. Поліцейське право в Університеті Святого Володимира: у 2 кн. – (Пам'ятки правничої думки Київського університету). Кн. 2 / уклад. І.С. Гриценко, В.А. Короткий; за ред. І.С. Гриценка – К.: Либідь, 2010 – 464 с.
6. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): Монографія // С. П. Погребняк. – Х.: Право, 2008. – С. 192.
7. Соломаха А. Г. Становлення М. Д. Іванішева як науковця-поліцейста / А. Г. Соломаха // Право.ua. - 2015. - № 1. - С. 63-69. - Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua>.

8. Теремцова Н.В. Матеріали кращих виступів та доповідей на семінарі з предмету «Теорія права» студентів юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Випуск перший «Теорія права та держави» // за заг. ред. Н.В. Теремцової. – Київ. Надруковано ТОВ «Козарі»/ – К., 2011. – 132 с. .

9. Шлоер Б. Принцип адекватності в європейському та українському публічному праві / Б. Шлоер // Укр. прав. часопис. – 2003. – № 3 (8). – С. 3.

**Курсант 1-го курсу навчального
інституту № 2 Національної академії
внутрішніх справ**

Сьомін Олександр Євгенович¹

ПОСТРАДЯНСЬКИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

У світовій та вітчизняній науковій і публіцистичній літературі останніх років затвердився термін "пострадянський простір". Це не просто зручний і політично нейтральний термін для позначення території колишнього СРСР і всіх явищ та процесів, які тут відбуваються. Пострадянський простір — насамперед особлива соціальна і політична реальність, суперечлива цілісність котрої зумовлена і спільністю (часто багатовіковою) попереднього розвитку народів, що її становлять, і особливо спільністю радянського соціалістичного етапу їхньої історії. Радянського Союзу як єдиної держави більше немає. Однак становлення нових держав відбувається протягом років і навіть десятиріч. І доки триватиме цей процес, попри всі зміни, що сталися і ще стануться в його колишніх частинах, спільна історична спадщина, спільність соціально-економічних умов і проблем протягом досить тривалого часу залишатимуться факторами, які серйозно впливатимуть на всі явища і процеси у цій частині світу.

Становлення і розвиток усіх пострадянських нових незалежних держав, незважаючи на певні особливості кожної з них, мали спільні, характерні для всіх молодих держав, риси.

Насамперед, це формування державних органів управління і владних структур, обрання парламенту, прийняття Конституції країни, визначення зовнішньої політики і входження до складу світового співтовариства, здійснення соціальних і економічних перетворень, запровадження власної валюти, створення національних збройних сил та ін.

Слід звернути особливу увагу на те, що практично всі держави у перші роки незалежності опинилися у складній економічній кризі, пов'язаній з розвалом колишньої єдиної союзної економіки, розривом налагоджених виробничих зв'язків, руйнуванням раніше здійснюваних поставок сировини і матеріалів, збуту виробленої продукції. [1]

В кінці 80-х – початку 90-х років ХХ ст. почалося будівництво нової української держави. Саме в цей період утворилася мережа громадсько-політичних організацій, товариств, клубів, що забезпечували поступ країни від тоталітарної однопартійності до демократії. Їх увінчало створення у 1989 р. Народного Руху України (132) — наймасовішої і найвпливовішої громадсько-політичної організації, що зіграла значну роль у боротьбі за незалежну Українську державу та в її подальшій демократизації.

Утвердженню демократії має передувати формування держави, легітимність якої не ставиться під сумнів її громадянами. Важливим чинником є також формування нації, яка надає державному утворенню ознак цілісності й достатньої для демократичного функціонування єдності, а громадянам — почуття відповідальності за свою державу та той політичний лад, який у ній утверджується.

Стрижнем державотворчого процесу протягом першої половини 90-х років ХХ ст. був конституційний процес, що мав забезпечити утвердження стійкої системи державної влади, національної правової системи, законності й правопорядку.

¹ Науковий керівник: Харченко Н.П.